

Savaş ve Tarihsel Analogiler

Uluslararası İlişkilerde Bellek Siyaseti

Erhan Büyükkakıncı

Erhan Büyükakıncı

Savaş ve Tarihsel Analojiler
Uluslararası İlişkilerde Bellek Siyaseti

ISBN: 978-975-250-031-0

Adres Yayınları® | 67

1. Baskı: Ağustos 2026

© 2026, Adres Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: Özlem Çağlar Yılmaz

İç Tasarım: Turku Ajans

Kapak Tasarımı: Çetin Özgör

Kapak Görseli: Amerikan Bağımsızlık Savaşı Gettysburg cephesinden eski toplar (c) Istock Fotoğraf ID. 518409422

Baskı: Bizim Büro Matbaacılık

Adres: Zübeyde Hanım Mah., Sedef Cad., No: 6/A, İskitler, Altındağ, Ankara
Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayın grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara
Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03
E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Prof. Dr. Erhan Büyükakıncı

İstanbul'da doğan Erhan Büyükakıncı, orta öğrenimini Saint-Benoît Fransız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1992 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris II (Panthéon-Assas) Üniversitesi'nde tamamladı ve halen akademik kariyerini 1994'ten beri çalışmakta olduğu Galatasaray Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde sürdürmektedir. 2002 yılında Uluslararası İlişkiler doçenti, 2008 yılında da aynı anabilim dalında profesör oldu.

İstanbul, Marmara, Karadeniz Teknik, İstanbul Bilgi, Brüksel Hür (ULB), Avrupa Barış (Stadtschlaining) Üniversiteleri ile Bişkek AGİT Akademisi, NATO Barış İçin Ortaklık (PfP) Programı, TSK Harp Akademileri'nde dersler ve seminerler vermiş ve buralardaki araştırmaları desteklemiş ve Azerbaycan, Kosova ve Kazakistan'da AGİT çerçevesinde diplomatik görevler üstlenmiş olan Erhan Büyükakıncı, akademik çalışmalarını uluslararası ilişkiler kuramları, dış politika analizi, uluslararası çatışma ve savaş çalışmaları, barış araştırmaları, çatışma analizi ve çözümü ile Sovyet sonrası coğrafyaya, özellikle de Rus dış politikasına dair konularda yoğunlaştırdı.

Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna (2005), *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler* (2012 – Doç. Dr. Eyüp Bacanlı ile birlikte), *Savaş Kuramları: Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar* (2015), *Barış Çalışmaları* (2018) ve *Savaşın Dönüşümü* (2021) başlıklı derleme kitaplarının yanı sıra, Rusya, Ukrayna, Türk Dış Politikası, Orta ve Doğu Avrupa ve Orta Asya cumhuriyetleri ile savaş kuramlarına ilişkin birçok makale çalışması bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: SAVAŞ VE ULUSLARARASI SİYASETTE GEÇMİŞİN ANALOJİK İZLERİ	11
---	----

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

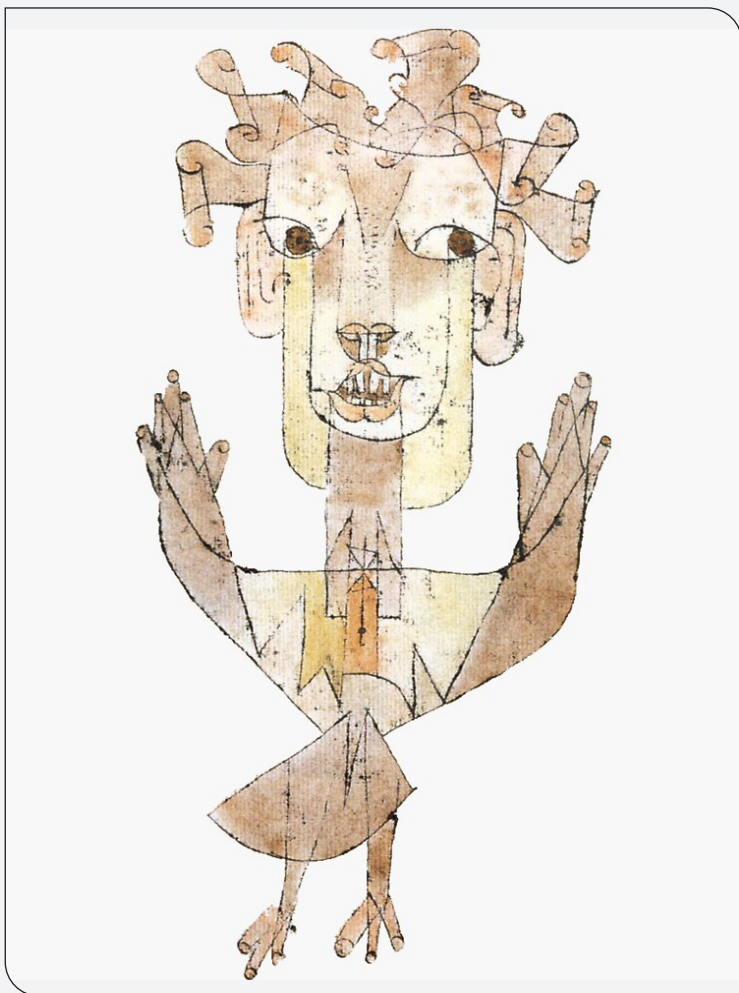
BÖLÜM 1: SAVAŞ VE TARİHSEL ANALOJİLER: KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLER	21
Analojik Düşünme ve Tarihsel Analojiler	21
Psikolojik ve Bilişsel Temeller: Kuramsal Çerçeveler	24
Analojik Düşünmenin Kuramsal Çerçevesi	30
Analojilerde Söylemsel Boyutlar ve Eleştirel Değerlendirmeler.....	41
Analoji Türleri ve Karşılaştırmalı Analiz.....	48
Sonuç Yerine: Analoji Kullanımı ve Karar Alıcılar Üzerindeki Etkileri.....	56
Kaynakça	56
BÖLÜM 2: LİDERLİK VE KURUMSAL DİNAMİKLER: ANALOJİK DÜŞÜNCENİN AKTÖRLERİ VE ÖRGÜTSEL BOYUTLARI	65
Liderlerin Analoji Kullanımındaki Psikolojik Temeller	65
Kültürel Altyapıların Liderler Üzerindeki Etkisi	71
Lider Tipolojilerine Göre Analoji Kullanım Biçimleri.....	73
Kurumsal Yapılar ve Analoji Üretimi	87
Kaynakça	96
BÖLÜM 2 - EK: LİDERLER VE ANALOJİ TABANLI DÜŞÜNCE BİÇİMLERİ: VAKA ANALİZLERİ	103
Vaka 1 - Winston Churchill: Tarihsel Mirası Siyasi Araç Olarak Kullanmak	104
Vaka 2 - Mao Zedong: Geleneksel Bilgelik ve Devrimci Söylemin Sentezi	111
Vaka 3 - Vladimir Putin: Travma, Nostalji ve Büyük Güç Analojileri.....	118
Kaynakça	125
BÖLÜM 3: SAVAŞ VE TARİHSEL ANALOJİLERİN KULLANILMASINDAKİ BİLİŞSEL SORUNLAR	131
Bilişsel Cimrilik Durumu: Uluslararası İlişkilerde Karar Alma Süreçlerini Etkileyen Bir Psikolojik Faktör.....	132

Tarihsel Analogilerde Yanlı ve Kötüye Kullanım Biçimleri ve Yanlış Temsil Sorunları..	138
Tarihsel Analogilerde Yanlı ve Kötüye Kullanım Örnekleri.....	144
Yanlış Analogiler ve Negatif Analogik Yapılar: Metodolojik ve Epistemik Sorunlar ..	149
Aşırı Genelleme: Tarihsel Deneyimlerin Evrensel İlkelere Dönüşümü ve Epistemik Sorunlar	162
Tarihsel Analogilerin Kültürel Kodları ve Kolektif Belleğin Tuzakları.....	166
Travmatik Bellek Sendromları ve Tarihsel Analogilerin Araçsallaştırılması: Kolektif Bellek, Sistemik Paranoia ve Lider Davranışları	169
Kaynakça	173
BÖLÜM 4: KARŞI-ANALOGİLER VE KARŞI-ANLATILAR: DIŞ POLİTİKA SÖYLEMİNDE ALTERNATİF TARİHSEL ÇERÇEVELENDİRMELER	183
Kavramsal Ayrım: Karşı-Analogiler ve Karşı-Anlatılar.....	183
Bilişsel, Politik ve Söylemsel İşlevler: Hegemonik Analogilerin Kriz Anları ve Karşı-Söylem İhtiyacı	185
Karşı-Analoji Üretiminde Karşı Olgusal Düşünmenin Rolü	188
Karşı-Analoji Üretiminin Yapısal Dinamikleri: Epistemik Topluluklar, Medya ve Siyasi Aktörler	190
Karşı-Anlatıların Çağdaş Politik Söylem Mücadeleleri.....	191
Kaynakça	198

II. SAVAŞ VE TARİHSEL ANALOGİLERDE TEMEL VAKA ETÜTLERİ

BÖLÜM 5: MÜNİH ANALOGİSİ VE YATIŞTIRMA POLİTİKASINDAN ANALOGİK ETKİLER	203
Tarihsel Çerçeve ve Kavramsal Değerlendirmeler.....	204
Amerikan Dış Politikası Bağlamından Bakışlar: Hegemonik Gücün Analogik Belleği.	206
Birleşik Krallık: Travmatik Belleğin Siyasallaşması.....	213
Fransa'dan Münih'e Bakışlar: Stratejik Özerkliğin Analogik Savunusu.....	219
Münih Analogisinin Diğer Ülke Dış Politikalarına Etkisi.....	223
Kaynakça	225
BÖLÜM 6: PEARL HARBOR: ŞOK SALDIRIDAN ANALOGİK DÖNÜŞÜME	231
Tarihsel Çerçeve ve Kavramsal Değerlendirmeler.....	232
Amerikan Dış Politikasında Hegemonik Meşrulaştırmanın Analogik Temeli	234
Karşılaştırmalı Perspektif: Farklı Direnme ve İçselleştirme Modelleri.....	239
Kaynakça	245
BÖLÜM 7: HİROŞİMA-NAGAZAKİ'YE ATILAN BOMBALAR: NÜKLEER TRAVMADAN KÜRESEL NORMLARA	249
Nükleer Tabu ve Travmatik Belleğin Normatif Gücü: İşlevsellik Tartışmaları.....	250
Japonya: Hibakuşa Anlatılarından Küresel Norm Liderliğine	252
Küresel Yansımalar: Sivil Toplumdan Devlet Politikasına.....	256
Kaynakça	264

BÖLÜM 8: VIETNAM SENDROMU: TRAVMA, ZAFER VE STRATEJİK TARTIŞMALAR	269
Yenilgiden Zafere, Travmadan Dönüşüme: Savaşın Üç Yüzü ve Kavramsal Çerçevesel.....	270
Vietnam Analogisi ve Sendromu: Amerikan Dış Politikasında Travmatik Bir Çerçevlendirme.....	275
Fransa'dan Perspektifler: Dekolonizasyon Travması ve Stratejik Dönüşüm	282
Vietnam'dan Perspektifler: Zafer Anlatısı ve Asimetrik Caydırıcılık.....	286
Karşılaştırmalı Analiz ve Eleştirel Değerlendirmeler.....	291
Kaynakça	297
BÖLÜM 9: AFGANİSTAN ANALOJİSİ: İMPARATORLUKLAR MEZARLIĞINDAN DERSLER	303
Tarihsel Gelişim: 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: "Büyük Güçler Mezarlığı" Metaforu.....	304
Sovyetler Birliği'nin Afganistan Deneyimi: Emperyal Aşırı Genişlemenin Anatomisi	306
ABD'nin Afganistan'daki 20 Yılı: Öğrenilmiş Dersler mi, Körlük mü?	311
Afganistan'dan Bakmak: Yerel Belleklerde Dış Müdahale Analogileri.....	316
Kaynakça	324
BÖLÜM 10: APARTHEİD SENDROMU: TARİHSEL BELLEKTEN KÜRESEL TARTIŞMALARA	331
Kavramsal Tanım, Tarihsel Kapsam ve Hukuki Çerçeve	332
Güney Afrika'dan Bakış: Analoginin Kurucu Deneyimi.....	335
Analoginin Bölgesel ve Küresel Kullanımının Genişlemesi	339
Kaynakça	347
BÖLÜM 11: 1389 KOSOVA SAVAŞI ANALOJİSİ: TARİHSEL TRAVMA VE ÇOKLU PERSPEKTİFLER	353
Analojik Düşünceye Giriş ve Taraflar	353
Tarafların Gözünden Liderlerin Analojik Söylemleri ve Siyasal Mobilizasyon.....	359
Uluslararası Boyut: Müdahale ve Karşı-Analogiler	363
Kaynakça	369
DİZİN	375

Paul Klee - Angelus Novus (1920)

Önsöz:

Savaş ve Uluslararası Siyasette Geçmişin Analojik İzleri

BELLEK İLE SİYASET ARASINDAKİ İLİŞKİYİ KAVRAMLAŞTIRMANIN EN GÜÇYANU, bu ilişkinin ne salt bilişsel ne de salt ideolojik bir süreç olmasıdır; duyuşsal, duygusal ve tarihsel katmanlar birbirine öyle geçmişştir ki analitik kavramlar çoğu zaman bu iç içe geçmişliğin gerisinde kalır. İşte bu nokta edebiyata sığınmak en sık başvurulmuş kısıyollardan biri olsa gerek. Marcel Proust, *Kayıp Zamanın Peşinde* serisinin son cildi olan *Yeniden Bulunan Zaman* (*Le Temps retrouvé*) başlıklı kitabında, savaş gerçekliğinin bu karmaşık bellek dokusundan nasıl ayrıştırılamayacağını olağanüstü bir incelikle gösterir. Otobiyografik çerçeveli bu eserde anlatıcı, 1916 yılında Birinci Dünya Savaşı döneminin Paris’inde, sağlık gerekçesiyle muaf tutulmuş ve dolayısıyla cepheye gidemeyen bir gözlemcinin hem suçluluk hem de keskin bir dışsalılık duygusuyla donanmış bakışıyla, savaşı yalnızca gazeteler, ağızdan ağıza söylentiler, anlatılar ve toplumun gündelik ritüelleri üzerinden belleğinde yeniden kurgulamaya çalışır. Savaş burada doğrudan yaşanmış bir deneyim değil, belleğin ve dilin süzgecinden geçerek anlam kazanmış, temsili bir gerçeklik olarak belirir; Proust’un bu dolaylı aktarımı ve karmaşık tanıklık konumu, siyasi karar alıcıların tarihsel çatışmaları nasıl kavradıklarını, nasıl refleksler verdiklerini anlamak açısından beklenmedik ölçüde aydınlatıcı bir metafor sunar.

Aynı kitap serisinin *Guermites’ların Semtinden* (*Le Côté de Guermites*) başlıklı cildinde, anlatıcı arkadaşı Robert de Saint-Loup’yu garnizon kenti Doncières’de ziyaret ettiğinde, genç subay ile meslektaşları askeri stratejinin hem mantığını hem de güzelliklerini tartışmaktadırlar. Saint-Loup, bir komutanın geliştirdiği askeri tarih anlayışını aktarırken, tarihin savaş sahnelerinin neredeyse bir ispatı gibi ele alılabileceğini ve burada “bir tür cebir” (“*une espèce d’algèbre*”) çalışması gibi işlendiği yorumunu yapar (Proust, 1988). Yine aynı kitapta, kahramanımız Saint-Loup, 1913 Lüleburgaz Muharebesi’ni ele alarak Bulgarların Osmanlı’yı sardığı bu harekâtı, Napolyon’un 1805’te General Mack’ı Ulm’da kuşatmasıyla eşdeğer tutar;

Balkan Savaşlarını ateşleyen etnik ve ulusal dinamiklerden bütünüyle habersiz bir stratejik rasyonalite içinde görüşlerini iletir. Proust burada tarihsel analoginin siyasi körlükle nasıl el ele gittiğini gösterir: Savaş, stratejik zarıflığına duyulan estetik hayranlık nedeniyle gerçek insan maliyetlerinden yalıttır. Bu cümleler ve anlatılar, her ne kadar bir roman kahramanının ağzından çıkmış olsa da uluslararası ilişkiler literatürünün kalbindeki bir sorunu çarpıcı bir yalınlıkla ifade eder: Siyasi ve askeri aktörler geçmiş çatışmaları nasıl okurlar ve bu okuma biçimi gelecek kararları nasıl biçimlendirir? Saint-Loup için geçmiş muharebeler birbirinin üstüne biner; her yeni savaş öncekilerin hem kopyası hem de yeniden sınanması olarak belirir ve tarih bu katmanlaşma içinde çözümlemesi ve çözülmesi gereken bir denklem haline gelir. Ancak Proust bu yorumu yalnızca sergilemekle kalmaz; romanın ilerleyen sayfalarında cephede hayatını kaybedecek olan Saint-Loup'un şahsında bu düşünceyi okurun önünde sorgulatır. Analoji bir bilgi aktarım aracı mıdır, yoksa geçmişin bugünü örttüğü bir yanılsama örtüsü müdür? İşte bu soru, salt edebi bir merakın çok ötesinde, bu araştırma kitabının merkezinde durmaktadır.

Yine *Yeniden Bulunan Zaman* cildinde Saint-Loup, Birinci Dünya Savaşı sürerken anlatıcıyla yeniden karşılaşır ve bu kez analoginin yapısal sınırını daha dolaysız biçimde dile getirir. Bir general, belirli bir oyun ya da kitap yaratmak amacıyla yola çıkan, ancak bir noktada ortaya çıkardığı beklenmedik kaynaklar ve bir diğer noktada karşılaştığı çıkmazlar yüzünden eserin kendisini önceden tasarlanmış plandan köklü bir sapmaya zorladığını fark eden bir yazara benzetilir (Proust, 1989). Bu metafor yalnızca edebi bir imge değildir; tarihsel analogilerin nasıl işlediğini, yani insanlara hem düşünmeyi mümkün kıldığını hem de onu sınırladığını aynı anda gösteren bir epistemolojik tanımlamadır. Savaşı geçmişin şablonuyla, emsalleriyle anlamaya çalışan aktör, Saint-Loup'un aktardığı generale benzer; her ne kadar başta planı olsa da yaşam sahnesi her zaman bu planın önüne geçer. Proust'un bu iki sahneyi, savaş öncesinin güven dolu stratejik tartışmasıyla savaşın içerisindeki belirsizliğin ve kaosu itirafını aynı karakterin ağzından vermesi, analogik düşüncenin hem zorunluluğunu hem de trajedisini tek bir anlatısal çizgi içinde somutlaştırır.

Proust'un bu aktarımı doğrudan kendi gözleminden değil, dolaylı aktarılmış bir bakıştan üretilmiştir. Astım rahatsızlığı nedeniyle cepheden muaf tutulan Proust, savaşı hep başkalarının aktarımı ve anlatıları üzerinden dolaylı takip etmiş, günlük basını sistematik biçimde okumuş ve yatak odasındaki askeri haritalar üzerinde cephe hareketlerini izlemiştir (Mahuzier, 2014). Bu mesafeli konum, paradoksal biçimde anlatıcıya ayrıcalıklı bir kavrayış zemini sunar: Savaş, sadece bir deneyim olarak değil, belleğin, dilin ve analoginin filtrelerinden geçerek anlam kazanan bir gerçeklik olarak belirir. Bu içselleştirme, siyasi karar alıcıların tarihsel deneyimleri nasıl işlediğine dair güçlü bir metafor sunar; belirli bir savaşın ya da yenilginin

kolektif bilince bu denli sinmiş olması, onu bir referans noktasından çok bir algı zeminine, dünyayı okumanın vazgeçilmez bir parçasına dönüştürür.

Proust'un bellek kuramının merkezinde, "istem dışı bellek" (*mémoire involontaire*) ile "istemli bellek" (*mémoire volontaire*) arasındaki ayrım yer alır. İstemli bellek geçmiş bilinçli ve sistematik biçimde yeniden çağırır, ancak bu çağrı her zaman soğuk ve cansız bir yeniden yapılandırmadan ibaret kalır. İstem dışı bellek ise duyuşsal bir uyarıcı aracılığıyla geçmiş bütünüyle ve kontrol dışı biçimde şimdinin içine fırlatır. Bu ayrımın uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi açısından taşıdığı anlam şudur: Siyasi aktörler tarihsel analogi kurduklarında çoğunlukla istemli bellekten hareket ettiklerini zannederler; oysa bu sürecin büyük bölümü istem dışı niteliktedir. Belirli bir kriz anında, belirli bir savaş sahnesinin ya da yenilginin bütün duygusal ağırlığıyla saklı bilincin yüzeyine çıkması, salt entelektüel bir karşılaştırma pratiği değil, kolektif bilincin derinliklerinden gelen ve karar alıcıyı adeta ele geçiren bir bellek eylemidir. Bu eylemin nasıl işlediğini, nereden beslendiğini ve hangi siyasi koşullar altında biçimlendiğini anlamak, bu kitabın temel sorusudur.

Uluslararası ilişkiler literatüründe analogik akıl yürütme / muhakeme üzerine yapılan araştırmalar, geçmiş olayların karar alıcılar için hem bilişsel bir kestirme hem de meşrulaştırma kaynağı işlevi gördüğünü sistematik biçimde ortaya koymuştur (Jervis, 1976; Khong, 1992). Ne var ki bu araştırmaların büyük bölümü analogik düşüncüyü bireysel karar alıcı düzeyinde ele almakta ve analogilerin beslendiği kolektif bellek yapılarını yeterince açıklamamaktadır; hangi geçmiş olayların analogi olarak dolaşıma girdiği, hangi zaferlerin başarı olarak, hangi yenilgilerin travma olarak kodlandığı ve bu kodlamanın hangi güç ilişkileri aracılığıyla yeniden biçimlendirildiği soruları büyük ölçüde yanıtsız kalmaktadır. Bu kitabımız tam bu boşluğa odaklanmaktadır. Bireysel belleğin toplumsal çerçeveler olmaksızın var olamayacağını ortaya koyan temel çalışmalardan hareketle (Halbwachs, 2018), belleğin daima bir grubun ya da toplumun içinde biçimlendiği, o grubun değerleri, kurumları ve anlatıları tarafından yapılandırıldığı kabul edilmektedir. Bu görüşü kültürel bellek kuramına taşıyan sonraki yaklaşımlar ise kolektif belleği yazılı metinler, ritüeller, mekânlar, imgeler ve kurumsal pratikler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan ve siyasi kimliği sabitleyen bir yapı olarak ele almıştır (Assmann, 2022).

Bu kuramsal arka plan, uluslararası ilişkilerde analogik akıl yürütme üzerine geliştirilmiş sistematik araştırmalarla doğrudan eklemlenir. Y. F. Khong, Amerikalı karar alıcıların Vietnam Savaşı sırasındaki kararlarını ele alan temel çalışmasında, bu siyasilerin önceki geçmiş olayları (başta Münih, Kore Savaşı ve Dien Biên Phu muharebesi gibi yüklü tarihsel anları) yeni durumları anlamlandırmak, kendi politikalarını meşrulaştırmak ve olası sonuçları öngörmek amacıyla nasıl devreye soktuğunu sistematik biçimde ortaya koymuştur (Khong, 1992). Algı ve yanlış algı üzerine yapılan çalışmalar ise bu süreci karar alıcının genel inanç sistemiyle ilişkilendirmiş ve geçmiş deneyimlerin, özellikle bir aktörün siyasi olgunlaşma dö-

neminde yaşadığı şiddetli çatışmaların ya da diplomatik başarısızlıkların, sonraki tüm algı süreçlerini kalıcı biçimde yapılandırıldığını göstermiştir (Jervis, 1976). Travmatik geçmiş deneyimlerin büyük grupların kimlik inşasında üstlendiği işlev de bu çerçevede ele alınmış; yenilgilerin, toprak kayıplarının ve kitlesel acıların kuşaktan kuşağa aktarılaraq siyasi mobilizasyonun sürekliliğini sağladığı, zaferlerin ise grubun öz imgesi ve dış politika hırsları için belirleyici bir referans zemini oluşturduğu ortaya konmuştur (Volkan, 1997).

Bununla birlikte bu araştırmaların büyük bölümü ortak bir sınırlamaya maruz kalmıştır. Analogik düşünce ağırlıklı olarak bireysel karar alıcı düzeyinde ele alınır ve analogilerin beslendiği kolektif bellek yapıları, özellikle de bu yapıların siyasi inşa süreçleri yeterince sorunsallaştırılmaz. Khong'un analitik çerçevesindeki soru şudur: Karar alıcı hangi analogiye ne zaman ve hangi amaçlarla başvurur? Bu kitabımızın temel sorusu bunun bir adım önündedir: Hangi tarihsel olaylar, bir toplumun bellek repertuarında analogi olarak kullanılabilir hale gelir? Bireysel karar alıcı geçmiş olayları seçer ve yorumlar, ancak bu seçim, o aktörün içinde bulunduğu kolektif bellek yapısının sunduğu repertuarla sınırlıdır. Hangi savaşların kahramanlıkla, hangilerinin utançla anıldığı; hangi ittifakların güven, hangilerinin ihanet çağrışımı taşıdığı; hangi toprakların kutsal, hangilerinin kayıp sayıldığı; bütün bunlar bireysel karar alıcının özgür seçimlerinden değil, kolektif bellek siyasetinin uzun soluklu işleyişinden kaynaklanır.

Bu analitik boşluğu doldurmak amacıyla kitabımızda iki kısım halinde, on bir bölümlük bir mimari geliştirdik. Birinci kısımda, *Kavramsal Çerçeve* başlığı altında, savaş ve tarihsel analogilerin kuramsal temellerini ele almayı amaçladık. Birinci bölüm, "Savaş ve Tarihsel Analogiler: Kuramsal ve Kavramsal Temeller" başlığıyla, analogik düşünme ile tarihsel analogiler arasındaki kavramsal ayrımı netleştirmek ve analogilerin bilişsel, stratejik ve söylemsel düzeylerde üstlendiği işlevleri tartışmak amacıyla sunulmuştur. İkinci bölüm, "Liderlik ve Kurumsal Dinamikler: Analogik Düşüncenin Aktörleri ve Örgütsel Boyutları" başlığıyla, analogik düşüncenin yalnızca bireysel liderlerin değil kurumsal bellek ve örgütsel kültürün de bir ürünü olduğunu, lider tipolojilerinden kurumsal yapılara uzanan bir çerçevede ele almaktadır. Buna ek olarak dünya politikasına damgasını vurmuş üç lider bu çerçevede etüt edilmiştir. Üçüncü bölüm, "Savaş ve Tarihsel Analogilerin Kullanılmasındaki Bilişsel Sorunlar" başlığı altında, analogilerin bilişsel cimrilik, yanlış seçim ve hatalı çıkarım gibi sınırlılıklarını disiplinlerarası bir perspektifle incelemektedir. Dördüncü bölüm ise "Karşı-Analogiler ve Karşı-Anlatılar: Dış Politika Söyleminde Alternatif Tarihsel Çerçevlendirmeler" başlığıyla, hegemonik analogilerin tek yönlü etkisini dengeleyen alternatif söylemlerin epistemolojik ve siyasi gerekliliğini ortaya koyarak kuramsal kısmı tamamlamaktadır.

Kitabımızın ikinci kısmında, *Savaş ve Tarihsel Analogilerde Temel Vaka Etütleri* başlığı altında, birinci kısımda kurulan kavramsal çerçeveyi yedi vaka etüdü üze-

rinden değerlendirmek istiyoruz; bunlardan ilk dördü neredeyse kanonik örnek olaylar olarak Uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla ele alınırken; son üçü Soğuk Savaş'ın son aşamalarıyla karşımıza çıkan çağdaş ve farklı boyutlarıyla analogik tartışmaları zorlamaktadır. Beşinci bölümde Münih Analogisi ve yatıştırma politikasının analogik etkileri; altıncı bölümde Pearl Harbor'ın şok saldırıdan analogik dönüşüme uzanan süreci; yedinci bölümde Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombaların nükleer travmadan küresel normlara taşınma süreci değerlendirilmektedir. Sekizinci bölüm, Vietnam Sendromu'nu travma, zafer ve stratejik tartışmalar ekseninde incelerken; dokuzuncu bölümde Afganistan analogisi "imparatorluklar mezarlığı" metaforu üzerinden okunmaktadır. Onuncu bölümde Apartheid Sendromu'nun tarihsel bellekten küresel tartışmalara dönüşümü ve on birinci ve son bölümde ise 1389/1999 Kosova Savaşı analogisinin Sırp ve Arnavut kolektif belleklerinde birbirinden köklü biçimde ayrılan, çoklu perspektifli izdüşümleri incelenmektedir. Bu yedi vaka, zafer ve travma belleklerinin asimetrik işleyişini, zafer analogilerinin pekiştirici ve genişletici, travma analogilerinin ise zorlayıcı ve çoğunlukla denetlenemez bir güçle sahneye çıktığını farklı coğrafya ve dönemler üzerinden tartışmamıza olanak sağlamaktadır.

Bu perspektif, kolektif bellek kuramı ile analogik akıl yürütme araştırmaları arasında şimdiye kadar yeterince kurulmamış olan analitik köprüyü inşa etmektedir. Kolektif bellek kuramı belleğin nasıl üretildiğini ve aktarıldığını açıklar, ancak belleğin dış politika kararlarına nasıl tercüme edildiğini sistematik biçimde ele almaz. Analogik akıl yürütme araştırmaları ise kararların nasıl alındığını gösterir, ancak bu kararların beslendiği bellek repertuarının inşasını siyasi bir süreç olarak sorgulamaz. Kitabımızda iki literatürün birbirini tamamlayan boyutlarını bir araya getirerek farklı coğrafya ve dönemlerden alınan vaka incelemeleri üzerinden bu sentezi hem kuramsal hem ampirik düzeyde test etmeyi amaçladık.

Bölümden bölüme ilerledikçe, hangi geçmişin canlı tutulduğunun ve hangisinin silindiğinin hiçbir zaman rastlantısal olmadığı görülecektir; bu, güç ilişkilerinin, kimlik politikalarının ve kurumsal bellek pratiklerinin (müfredatların, anma törenlerinin, siyasi söylemin tekrar eden referanslarının) kesiştiği bir alanda gerçekleşen yapısal bir süreçtir. Savaşın tarihi böylece yalnızca muharebe tarihinden ibaret değildir; aynı zamanda o muharebenin nasıl hatırlandığının, kimin hatırına, hangi amaçla ve hangi anlatsal çerçeve içinde korunduğunun tarihidir. Bu sürecin yapısal niteliğini kavramak için kitabın başında Proust'un sunduğu çerçeveye son bir kez dönmek gerekir. Anlatıcının 1916 Paris'indeki gözlemi, savaşın artık nesnelerle kendisi arasındaki bir maddeye dönüştüğü, onu izole etmenin imkânsızlaştığı o an kolektif bellek siyasetinin tam da böyle işlediğini gösterir; büyük bir savaş ya da derin bir travma, zamanla dış bir olay olmaktan çıkar ve bir toplumun dünyayı okuduğu filtre ya da gözlük haline gelir. Proust'un istem dışı belleği bu noktada siyasi bir kategori olarak işlev kazanır; kolektif belleğin en güçlü analogile-

ri, tam da istem dışı nitelikleri nedeniyle en belirleyici olanlardır. Onlar özel olarak seçilmez, aslında doğrudan gelirler.

Ancak bu gelişin yapısını ve siyasi koşullarını anlamak için Proust'un çerçevesi tek başına yeterli değildir. Walter Benjamin, 1940 yılında, Hitler-Stalin Paktı'nın ve faşizmin yükselişinin gölgesinde kaleme aldığı tarih felsefesi tezlerinde, tarihin meleşini bir enkaz önünde tasvir eder. Paul Klee'nin *Angelus Novus* tablosundan hareketle çizilen bu imgede melek, yüzü geçmişe dönük, gözleri açılmış ve kanatları gergin hâlde durur: *"Bizim önümüzde bir olaylar zinciri belirlediğinde, melek yalnızca tek bir felaket görür; enkaz üstüne enkaz yığan ve onu durmaksızın meleşin ayaklarının dibine fırlatan tek bir felaket. [...] Ama cennetten esen bir fırtına meleşin kanatlarına takılmıştır; bu fırtına öyle şiddetlidir ki, melek artık kanatlarını kapatamaz. Bu fırtına onu, sırtını döndüğü geleceğe doğru kaçınılmazca sürükler; önündeki enkaz yığını ise göğe doğru yükselmektedir."* (Wo eine Kette von Begebenheiten vor uns erscheint, da sieht er eine einzige Katastrophe, die unablässig Trümmer auf Trümmer häuft und sie ihm vor die Füße schleudert. Er möchte wohl verweilen, die Toten wecken und das Zerschlagene zusammenfügen. Aber ein Sturm weht vom Paradiese her, der sich in seinen Flügeln verfangen hat und so stark ist, dass der Engel sie nicht mehr schließen kann. Dieser Sturm treibt ihn unaufhaltsam in die Zukunft, der er den Rücken kehrt, während der Trümmerhaufen vor ihm zum Himmel wächst. - Benjamin, 2003). *"Bizim ilerleme adını verdiğimiz şey, işte bu fırtınadır"*, Benjamin'e göre (*"Das, was wir den Fortschritt nennen, ist dieser Sturm."*). Melek geçmişini onarmak, ölüleri uyandırmak ve kırılmış olanı birleştirmek ister, ama duramaz. Ve tam da bu yüzden, arkasını döndüğü gelecek, yani şimdi zaman sürekli olarak geçmişin enkazıyla inşa edilecektir.

Benjamin'in meleşi, bu kitabın incelediği bellek siyasetinin epistemolojik çıkmasını çarpıcı biçimde cisimleştirir. Siyasi aktörler analoji kurduklarında, tıpkı bu temsili melek gibi, yüzleri geçmişe dönük hareket ederler; geleceği görmeden, fakat geleceğe taşınarak ilerleyerek. Hangi enkaza baktıkları, hangi savaşların, hangi kayıpların, hangi zaferlerin öne çıktığı, büyük ölçüde içinde bulundukları kolektif bellek yapısı tarafından belirlenir. Analoginin bilişsel bir kısayol, kolay bir kestirme yol olduğu doğrudur; ancak bu kestirmenin yönünü ve içeriğini belirleyen şey, bireysel karar alıcının özgür entelektüel tercihi değil, önünde duran enkazın biçimidir. Bellek siyaseti de işte tam burada devreye girer; hangi enkazın görünür kılındığını, hangisinin örtüldüğünü, hangisinin anıtlştırıldığını, hangisinin müfredattan silindiğini belirleyen süreç, siyasi iktidarın en sessiz ama en kalıcı biçimde kullanıldığı alandır. Meleşin gerektiği yerde duraksayamaması bir trajedi olarak okunabilir, ama aynı zamanda bir siyasettir; kim enkazı düzenler, kim hangi taşı öne çıkarır, kim hangi harabelerin üzerinden sessizce geçilmesine izin verir, bunlar analitik olduğu kadar siyasi sorulardır.

Benjamin'in "Geçmişi anmak" (*Eingedenken*) kavramını bizzat Proust'un istem dışı belleğini Almancaya çevirirken geliştirdiği bilinmektedir. Bu rastlantısal bir entelektüel etkileşim olmanın ötesinde; Proust'un bireysel ve istem dışı bellek kavramı, Benjamin'in elinde kolektif ve siyasi bir çağrıya dönüşmüştür. İkisi arasındaki mesafe, tam da bu kitabımızda çizmeye çalıştığımız analitik çerçeveyi göstermektedir: Bireysel istem dışı bellekten kolektif bellek siyasetine, kişisel duysal deneyimlerden tarihsel enkazın siyasi mimarisine nasıl yol alınmaktadır? Proust ile başlayıp Benjamin ile bitirmek anlamlı olacak; bu tercihimizin rastlantısal olmadığını düşünüyoruz. Proust belleğin nasıl hissettirdiğini bize gösterir. Bireysel düzlemde, duysal, direnilemez ve çoğu kez sevinçli tepkilerle, dürtülerle hissetmek. Benjamin ise belleğin kolektif ve siyasi boyutunun ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır: Enkaz halinde, güdümlü ve hiçbir zaman gerçek anlamda geri kazanılamamış bir geçmişin anlatıları. *Kayıp zaman ile yeniden bulunan zaman* arasındaki Proustçu gelgitler, uluslararası ilişkilerde bellek siyaseti olarak somutlaşır. Geçmiş hiçbir zaman olduğu gibi geri gelmez; her analogi, bir ölçüde, onu yeniden inşa eder. Ve bu yeniden inşanın siyasi ve tabii ki toplumsal sonuçları vardır.

Benjamin dokuzuncu tezde bunu tek bir cümleyle özetlemiştir: "*Tarihin meleşti işte böyle görünmek zorundadır*" ("*Der Engel der Geschichte muß so aussehen*" — Benjamin, 2003). Zorundadır, çünkü bu bakış açısının dışında kalan her tarih yazımı, her analogi pratiği ve her bellek siyaseti, önündeki enkazı görmezden gelecek onu yeniden yeniden üretir. İşte bu kitabımızı bu enkazı görmek, bunlara tanık olmak için derlemeye çalıştık; ne enkazı görmezden gelen bir ilerleme anlatısının güvenine, ne de onu değiştirmenin imkânsızlığına teslim olan bir çaresizliğe sığınarak... Tarihin sadık okuyucuları, ne Proust'un anlatıcısının o madleni tatma anında geçmişi duyularıyla yeniden keşfetmenin mutluluğuyla ne de Benjamin'in meleşiminin durdurulamaz sürüklenişi karşısında endişeyle aynı kalabilecektir. İkisi arasında; bireysel belleğin canlılığı ile kolektif hafızanın karmaşık birikimi arasında savaş ve tarihin dönüşümü üzerine söylenebilecek daha doğru şeyler olmalı. Uluslararası ilişkilerde bellek siyasetini anlamak, savaşların ve tarihin dönüşümünün ardında hangi anlatıların, hangi seçimlerin ve hangi suskunlukların yattığını sormakla başlar; burada bu soruları okuyucuya da devretmek istiyoruz, çünkü enkazın neyin üstüne yığıldığını anlamak yalnızca akademik bir mesele değil, her çağın kendi tanıklarına düşen bir sorumluluktur. Ve belki de her tarih okuyucusu, her bellek araştırmacısı, o meleşimin duruşunu bir an için üstlenmek zorundadır: Geçmişe bakmak, ilerlemek ve yine de unutmamak.

Son olarak, Liberte Yayın Grubu bağlamında teknik ve düşünsel açılardan bizlere her türlü çalışma olanağını ve kolaylığını sağlamış olan yayın yönetmeni Özlem Çağlar Yılmaz'a, dizgi aşamasındaki başarılı çalışmalarıyla Emre Turku ve konumuzu en güzel şekilde yansıtan kapak tasarımıyla teknik arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürler.

Son cümlemizi Walter Benjamin'in "Tarih Tezleri Üstüne" adlı çalışmasından şu alıntıyla ifade etmek istiyorum: "Geçmiş tarihîsel olarak dile getirmek, onu "gerçekte olduğu gibi" kavramak anlamında gelmez. Bu, bir tehlike anında aniden parılayan bir hatırayı yakalamak demektir." ("Vergangenes historisch artikulieren heißt nicht, es erkennen "wie es denn eigentlich gewesen ist". Es heißt, sich einer Erinnerung bemächtigen, wie sie im Augenblick einer Gefahr aufblitzt.")

Erhan Büyükkıncı

İstanbul – Cihangir, 30 Haziran 2026

KAYNAKÇA

- Assmann, J. (2022). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, 4. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2003). "On the Concept of History," Derl. H. Eiland ve M. W. Jennings, *Selected Writings, Volume 4: 1938-1940*, Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press: 389-400.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*, İstanbul, Pinhan Yayınları.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, Princeton University Press.
- Khong, Y. F. (1992). *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965*, Princeton, Princeton University Press.
- Mahuzier, B. (2014). *Proust et la guerre*, Recherches proustiennes 29, Paris, Honoré Champion.
- Proust, M. (1988). *À la recherche du temps perdu, II: Le Côté de Guermantes* (Derl. J.-Y. Tadié), Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade.
- Proust, M. (1989). *À la recherche du temps perdu, IV: Le Temps retrouvé* (Derl. J.-Y. Tadié), Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade.
- Volkan, V. D. (1997). *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, New York, Farrar, Straus and Giroux.